

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN BANİLİĞİNDE AİLESİNİN YERİ

Mehmet Fatih MÜDERRİSOĞLU

Özet: Tarih sahnesinde *I. Süleyman / Süleyman I / Süleyman – ı evvel / Kanunî Magnificent* = Muhteşem gibi ad ve unvanlarla tanınan Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), daha çok kişiliğiyle, yaptığı seferlerle ve döneminde meydana gelen siyasi olaylarla irdelenmiştir.

Oysa padişahın yeterince bilinmeyen ve tartışılmayan belki de gizemli kalan yönü ise ailesinin özellikle bazı fertlerine karşı tutku derecesindeki bağlılığı ve bu bağlamda yaptığı banilik hizmetleridir. Her şeyden önce Kanunî, tahta çıkışının ancak 30. yılında tasarlatıp inşa ettirdiği selâtin külliyesi İstanbul ve Şam Süleymaniye'den önce, ailesi adına imâr faaliyetlerinde bulunmuştur.

Babası Yavuz Sultan Selim, annesi Hafsa Sultan, baş hasekisi Hürrem Sultan, şehzadeleri Mehmet, Cihangir, Selim, Murat ve Mahmut, kızı Mihrimah Sultan ile kız kardeşi Hatice Sultan ve sadrazamı – eniştesi İbrahim Paşa'nın adını yaşatacak ya külliye ya da tek yapı boyutunda eserler inşa ettirmiştir. İmâr faaliyeti kimi zaman da adına eser yaptırılan kişinin mevcut külliyesine ek yapılar şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Ortaya çıkan tabloya göre padişah, önceliği ailesine vermiş olmaktadır. Osmanlı hanedan geleneğinde annesi adına eser yaptıran kimi padişahlar biliniyorsa da bu derecede ailesini sahiplenilen, değer veren ve onların adını yaşatacak eser yaptıran ikinci bir padişaha rastlanmaz. Kanunî bu düşüncesiyle aile fertlerini ya ölümlerinden sonra ya da yaşarken adı ister sevgi, saygı, vefa veya yüceltmek olsun, onlara toplumda saygınlık kazandırmış daha da önemlisi unutulmamaları için kalıcı eserlerle ailesinin tarihe yazılmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Kanunî Sultan Süleyman, aile, külliye, 16. yüzyıl, İstanbul ve Taşra.

Construction Activities in the name of the Family Members of Suleyman the Magnificent

Abstract: Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), known in the history as *Suleyman the Magnificent, Lawmaker, Magnificent, and Suleyman I*, has mostly be recognised by his personality, military. Expeditions and political events of his age.

However, his strong and tenacious hold on his family and the buildings he constructed on behalf of his family was not well – known to public. He gave the priority to his family members. He constructed a social complex for himself in the 30th year of his reign.

He had either buildings or social complexes constructed in the name of his father Yavuz Sultan Selim, his mother Hafsa Sultan, his concubine Hurrem Sultan, his sons Murat, Mahmut, Mehmet, Selim and Cihangir, his daughter Mihrimah Sultan, his sister Hatice Sultan and his grand – vizier and brother – in – law

İbrahim Pasha. Some of the constructions were extensions to the existing social complexes.

As seen from the buildings constructed, Suleyman the Magnificent attached priority to his family. Although there are some sultans in the Ottoman history that constructed buildings in the name of their mothers, Suleyman the Magnificent was the only Sultan that embraced his family and constructed buildings to embalm their memory. He constructed those buildings as a sign of his Love, respect and fidelity to those people and put his stamp on history.

Key words: Ottoman, Süleyman the Magnificent, family, complex, 16th Century, İstanbul and Outside of İstanbul (*Tashra*).

Giriş

Osmanlı Hanedanının 1520 tarihinde onuncu padişahı olarak tahta çıkan *I. Süleyman / Süleyman I / Süleyman-ı evvel*, 1494 yılında Şehzade Yavuz Sultan Selim ile Ayşe Hafsa Sultan'ın çocuğu olarak Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Trabzon livasında sancak beyi/vali görevinde bulunan babası Selim'in Sarayı'nda çocukluk günlerini geçiren Şehzade Süleyman, bulunduğu yerleşimin çok kültürlülük özelliğinden beslenmiş ve ilerideki yaşamında bunun etkisini görmüştür. Özellikle lâlâlarından iyi bir eğitim alan I. Süleyman, önce Kırım/Kefe'de sancağa çıkmış, babasının 1512 yılında padişah olmasıyla Saruhan/Manisa sancağına tayin edilmiştir¹.

I. Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim'in 1520 tarihinde ölümü üzerine tek erkek evlat olarak sorunsuz bir şekilde 26 yaşında tahta çıkmış, kırk altı yıl kadar uzun bir süre padişahlık yapmıştır. Osmanlı padişahları içinde en uzun süre/yaklaşık 46 yıl (yarım yüzyıl) bu görevi yürüten padişah olmuştur. Bu süreçte Batı /Avrupa ve Doğu/İrakeyn (İran ve Irak)'e yapılan on üç kara ve deniz seferiyle Osmanlı devletinin sınırlarını genişletme ve büyütme politikasını yürütmüştür. Bu nedenle yürüttüğü iç ve dış siyasetiyle öne çıkarak önemli bir güç sağlamıştır (Kramers, 1934, ss. 522-527). Kanunî iç siyasette ise başta şeyhülislam Ebusuud Efendi olmak üzere, dönemin ulemalarını görevlendirerek *Kanunname-î Âl-î Osman* adıyla bilenen eski yasaları yeniden düzenleterek bunları geçerliliğe kavuşturmuştur. Hazırlattığı kanun düzeltmeleri nedeniyle *Kanunî* ününü almıştır. Batı dünyasında ise *Magnificent / Muhteşem* tanımlaması uygun görülmüştür (Sakaoğlu, 1999, ss. 551-556). Ayrıca devletin dinî ideolojisinin yerleşmesi ve halifelik kavramı önemsenmiştir (Emecen,

¹ Kanunî Sultan Süleyman'ı konu alan çok sayıda çalışma söz konusudur. Bilgi için bk. (Kramers, 1934, ss. 522-527; Gökbilgin, 1979, ss. 99-155; Clot, 1983, ss. 10-36; Atıl, 1987; Sakaoğlu, 1999, ss. 551-556; Emecen, 2010, ss. 62-74). Aslında bu makalenin konusu ne Kanunî Sultan Süleyman'ı tarihî bir kişi olarak irdelemek ne de dönemini anlatmaktır. Amacımız Kanunî'yi bir boyutta bani olarak ele alıp ailesi olarak kabul ettiğimiz birinci derece yakınları için sarfettiği gayreti mimariye yansıtmak; kısacası ailenin çoğu ferdi için yaptığı banilik faaliyetlerini özetle sunmaktır.

2010, s. 63). Mevcut betimlemelere göre fiziki açıdan uzun boylu, zayıf ve esmer tenli olduğu anlaşılan Kanunî'nin (Minyatür 1) kişilik olarak kararlı, adaletli, ailesine karşı duyarlı, gerektiğinde en yakınlarını katlettirecek kadar da acımasız olduğu bilinir. Tarih sahnesine çıktığı 1520-1566 tarihleri arasındaki yıllar Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi olarak kabul edilir. Bu zaman aralığına yerleşen mevcut vakfiye, kitabe, mühimme defteri, rûzname, vakayiname, tahrir defteri ve seyahatname gibi yazılı kaynaklar ile gravür ve minyatür gibi görsel belgeler bu dönemin siyasi, sosyal ve kültürel anlamda çok gelişmiş olduğunu göstermektedir². Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu Akdeniz coğrafyası ile siyasi, kültürel ve ticari alışverişler yoğunlaşmıştır.

Minyatür 1. Sultan Süleyman ve Saray Görevlileri (Nigari'den)

Kanunî döneminde, Saray çevresinde gayrimüslim kökenli olan ve döneme damgasını vuran çok sayıda başarılı devlet/meslek adamları yer alır. Bunlar arasında Makbul ve Maktul İbrahim Paşa, Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa sadrazam, Barbaros Hayreddin Paşa kaptan-ı derya, Pirî Reis denizci ve

² Yayınlanmış arşiv belgeleri bu konuda genel bir fikir vermektedir. Fransa ve İtalyan şehir devletleri ile ilişkiler Kanunî döneminde ivme kazanmıştır.

haritacı, Ebusuud Efendi şeyhülislam, Sinan baş mimar, Baki şair, Ahmet Karahisarlı hattat, Matrakçı Nasuh minyatür sanatçısı, Osman ve Nigari ise nakkaş ve şehnameci olarak görev almışlardır³.

Kanunî'nin döneminde Osmanlı Devleti'nin yoğun imâr ve bayındırlık faaliyetlerinde artış gözlenmektedir.

Öncelikle padişah ve ailesi, saray çevresi, diğer ileri gelenlerin çabasıyla başta İstanbul olmak üzere "Taşra" adı verilen geniş bir coğrafi alanda yerleşim merkezleri ve menzillerde vakıf eseri olarak çok sayıda yapı/yapı toplulukları inşa ettirilmiştir. İstanbul'daki çalışmalar içinde kırk çeşme su sistemi ile suyun getirilmesi ve çok sayıda askerî, dinî, sivil yapıların inşasıyla başkentin görünümü değiştirilmiş, yaşam kalitesi artırılarak payitaht bir dünya kenti olarak algılanmıştır⁴.

Osmanlı döneminin altın çağı olarak kabul ettiğimiz bu başarılı dönem 1566 yılında Kanunî'nin hasta olarak yola çıktığı Zigetvar Seferi (Eylül 1566) sırasında yaşamını yitirmesiyle sonlanmıştır. İç organları bölgeye gömülen Sultan'ın naaşı daha sonra İstanbul'a getirilerek kendi adını taşıyan külliye'nin haziresinde toprağa verilmiş ve üzerine türbesi yapılmıştır⁵ (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Kanunî Türbesi ve Camisi

Bu çalışmada, Kanunî Sultan Süleyman ailesi ile kurduğu ilişki bağlamında üstlendiği banilik yönüyle ele alınacaktır⁶.

³ Hiç şüphesiz kırk altı yıllık uzun bir dönemde, adını bir şekilde duyuran çok sayıda devlet adamı ve sanatçı yetişmiştir. Bu konuda Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserine bakılabilir.

⁴ Bir ülkenin başkenti o ülke için bir çeşit ayna görevi görür. Dolayısıyla Fatih döneminde atılan, II. Bayezid ile geliştirilen şehircilik faaliyetleri Kanunî döneminde, Sinan'ın gayretleriyle bir aşama daha kaydetmiştir bk. (Kuban, 2004, ss. 185-250).

⁵ Türbe için bk. (Kuran, 1986, ss. 79-81; Önkal, 1992, s. 149).

⁶ Makalemizde Kanunî'nin aile içinde rolü zamana göre değişmektedir. Gerektiğinde bir oğul, bir baba, bir eş, bir kardeş ve arkadaş sıfatlarıyla önemsedığı yakınları için

Kanunî Sultan Süleyman'ın Baniliğinde Ailesinin Yeri

Padişah uzun süren yaşamında bağlılık, tutku, sevinç, üzüntü, nefret gibi duygularını zaman zaman dışa vurmuş; bu bağlamda sevdiği ve önemseydiği aile fertleri için yapı/ külliye inşaa ettirmiştir. Buna karşın öfke ve nefretlerini de yoğun yaşayarak bazı şehzade ve en yakınındaki sadrazamını hiç çekinmeden boğdurtarak öldürmüştür. Dolayısıyla Padişah'ın ailesine olan düşkünlüğü hanedanın siyasi yönünü de bir dereceye kadar belirlemiştir (Uluçay, 1970, ss. 233-237).

Kanunî ailesi için babası Yavuz Sultan Selim'e, annesi Ayşe Hafsa Sultan'a, kız kardeşlerinden Hatice Sultan'a, kızı Mihrimah Sultan'a, oğullarından/shenzadelerinden Mehmet, Cihangir ve Selim'e, kadınlarından baş hasekisi Hürrem Sultan'a, has odabaşı ve sadrazamı İbrahim Paşa'ya (bir döneme kadar) büyük bir sevgiyle bağlanmıştır. Padişah, henüz çocuk ve genç yaşta/delikanlılık çağında ölen şehzadeleri Murad, Mahmud, Abdullah, Mehmed ve Cihangir ile hasekisi Hürrem Sultan'ın ölüm acılarını tatmış, idam ettirdiği şehzadeleri Mustafa, Bayezid ile can yoldaşı ve sadrazamı İbrahim Paşa'yı öldürtecek kadar da katılmıştır⁷.

Kanunî'nin yaşamındaki duygusal gelgitler ya da aşırı sevgi ve nefret gibi uç duygular onun ailesi ve çevresindeki kişiler adına yapı inşaa ettirmesi/onları ölümsüzleştirme çabası açıkla görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman bu yönü ile otuz altı Osmanlı padişahı arasında ayrıcalıklıdır ve bu yönü ile ikinci bir benzeri yoktur⁸.

Sultan Süleyman'ın ailesi için ilk/önce babası Sultan Selim adına külliye inşaa ettirmesi oldukça anlamlıdır (Kuban, 1994, ss. 62-63; Emecen, 2009, ss. 407-414; Yüksel, 2009, ss. 513-516). Çünkü babası Yavuz Sultan Selim sekiz yıl süren saltanatının büyük bir kısmını İstanbul/payitaht dışında, Doğu ülkelerine yaptığı üç seferle geçirmesinden dolayı kendi adını taşıyan bir selâtin külliyesi yaptıramamıştır⁹. Genç padişah bir geleneğin devamı olarak babasının vasiyeti

---

yaptırdığı mimari eserler sevgi, saygı veya adı ne olursa olsun onları taçlandırarak ölümsüzleştirmiştir.

⁷ 1553'de bir sefer sırasında 38 yaşında katlettilen en büyük şehzade Mustafa için bk. (Sakaoğlu, 1999, ss. 280-281; Turan, 2006, ss. 290-292). Şehzade Bayezid için bk. (Sakaoğlu, 1999, s. 302); Parga'lı İbrahim için bk. (Emecen, 1999, ss. 637-638; Jenkins, 2011).

⁸ Makale de ana temasını bu konudan almaktadır.

⁹ Osmanlı hanedanlığında Orhan Gazi ile başlayan bir geleneğe göre tahta çıkan padişahlar başkent neresi ise (Bursa 1326-1453; İstanbul 1453-1922) kendi adlarıyla özdeşleşen külliye inşaa ettirmişlerdir. Aslında I. Selim bu konuda yalnız olmayıp onun gibi külliye yaptıramayan padişah sayısı hiç de az değildir. Bu tip külliye

ya da daha büyük olasılıkla atasına Devlet-i Âli'ye duyduğu saygısı gereği, tahta çıkar çıkmaz önceliği babasının adını yaşatacak külliye inşa ettirmeye vermiştir. Olasılıkla dönemin başmimarı Acem Ali ve Hassa Mimarlar Teşkilatı'nın ortak bir çalışmasıyla Şehr-i İstanbul olarak tanınan Tarihî Yarımada'nın Haliç'e bakan bir tepesi üzerine külliye inşa edilmiştir. Bu bölge yapının inşasından sonra Yavuz Selim Mahallesi adını almıştır (Anonim, 1994, ss. 447-448).

Cami, iki yanındaki tabhane mekânları, imaret, sıbyan mektebi, hamam ve türbeden oluşan serbest düzendeki külliye cami merkezlidir (Fotoğraf 2). 1522 tarihli ana yapılarla sonradan eklenen türbeler ile hazire Kanunî tarafından bir çeşit aile mezarlığına dönüştürülmüştür¹⁰. Külliye'den günümüze imaret ve hamam dışında, diğer yapılar iyi durumda gelmiştir (Fotoğraf 3-4).

Fotoğraf 2. İstanbul, Yavuz Selim Mahallesi ve Külliye

selâtin külliye adıyla tanınır.

¹⁰ Kanunî, türbelerden ilkini babası için 1520'de, ikincisini 1534'de ölen annesi adına, üçüncüsünü ise 1520'lerin başında ölen şehzadeleri Murad, Mahmud ve Abdullah adına yaptırmıştır. Şehzadeler türbesine daha sonra Kanunî'nin kız kardeşi Hatice Sultan da gömülmüştür (Önkal, 1992, ss. 122-130). Hafsa Sultan'ın türbesi maalesef yıkık durumdadır (Demirsar, 1994, ss. 3-4). Dördüncü türbe de 1861'de yaşamını yitiren Sultan Abdülmecid'e aittir.

Fotoğraf 3. İstanbul Yavuz Sultan Selim Camii

Fotoğraf 4. İstanbul Yavuz Sultan Selim Türbesi

Sultan Süleyman Manisa'daki şehzadelik yıllarını tahta çıktıktan sonra annesinin külliyesine iki yapı inşa ettirerek hatırlamıştır (Acun, 1999, ss. 146-151; Karakaya, 2003, ss. 577-578). Çevresinde hayırseverliği ile tanınan A. Hafsa Sultan'ın (Bayat, 1997, ss. 122-123; Sakaoğlu, 1999, ss. 506-507) kendi adına yaptırdığı 1522-1523 tarihli cami merkezli külliyesi; medrese, tabhane, hanığâh, imaret ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Manisa Hafsa Sultan Külliyesi

Kanunî ise 1538-1539 yılında bu külliyeye çifte hamam ve darüşşifa ekleterek validesinin vakıf eserini zenginleştirmiştir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası

Bu bağlamda hem annesine hem de şehzadelik yaptığı Manisa'ya vefasını bu şekilde göstermiş olduğu düşünülebilir. Kanunî'nin darüşşifa inşa ettirmesinin altında yatan asıl nedeninin annesi Hafsa Sultan'ın hastalığı ve şehrin ihtiyacı olan hastane ile bağlantılı olmalıdır¹¹. Çifte hamam ise külliyeye gelir getirmesi

¹¹ Günümüzde Sultan, Mesir Camii adlarıyla da tanınan yapının Mesir adını alması bir söylenceye dayanır. Buna göre rahatsızlanan Hafsa Sultan, bir hekim tarafından 41 çeşit baharattan hazırlanan ve adına mesir denilen macunla iyileşir. Valide Sultan bu macunun halk tarafından da kullanmasını buyurur. Daha sonra gelenekselleşerek

amacıyla inşa edilmiştir. Hanıkağı ve imareti dışında, diğeryapıları iyi durumda günümüze ulaşan külliyeenin dönemin baş mimarı Acem Ali'nin eseri olduğı kabul edilir. Osmanlı döneminin Manisa'daki en kapsamlı külliyesidir (Yavaş, 1997, ss. 123-124; Acun, 1999, ss. 146-166).

Bu örneklerin yanı sıra I. Süleyman babası ve annesi adına yaptırdığı eserlerden sonra hayattaki tek kızı Mihrimah Sultan (Sakaoğlu, 1999, ss. 213-214; Kaçar, 2005, ss. 39-40) için de külliye inşa ettirmiştir. Sultan çok sevdiği kızı için İstanbul'un Anadolu yakasının merkezi Üsküdar'ın boğaz kıyısına cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, kervansaray, çeşme ve hamamdan oluşan külliye yaptırmıştır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. İstanbul Üsküdar Mihrimah Camii

Dönemin baş mimarı Mimar Sinan'ın ilk çalışmaları arasında olan camisi fevkanilik, çift son cemaat yeri ve merkezi tipteki plan şemasıyla dikkati çeker (Kuran, 1986, ss. 48-52; Eyice, 1989, ss. 75-80; Orman, 2005, ss. 40-42). Külliye geçirdiğı onarımlar sonucu değişikliğe uğramıştır. Bugün külliyeenin medrese ve sıbyan mektebi kullanıma açıktır. Cami ise 2012 yılında başlayan onarımlar nedeniyle ziyarete kapalıdır.

Kanunî'nin sosyal yaşamındaki bazı beklenmedik olayların onu yönlendirdiğı görülür. Hürrem Sultan'dan olan en büyük oğlu Şehzade Mehmed 1543 yılında henüz 22 yaşında iken umulmadık bir şekilde Manisa'da hastalanarak yaşamını

---

mesir şenliği hâline dönüşen etkinlikte her yıl camiden halka mesir macunu saçılmakta ve 500 yıllık anane devam ettirilmektedir.

yitirmiştir (Sakaoğlu, 1999, ss. 99-100). Bu üzücü olayın ardından oğluna olan sevgisi ve vefasını gösteren Kanunî, İstanbul'un Tarihî Yarımadası'nda/sonradan Şehzadebaşı (Anonim, 1994, ss. 155-56) adıyla tanınacak mevkiye anıtsal boyutlarda cami merkezli bir külliye inşa ettirmiştir. 1543-1548 tarihleri arasında yapımı süren külliye cami, türbe, hazire, medrese, kervansaray, imaret, tabhane, sıbyan mektebi ve helâlar bulunur (Kuran, 1986, ss. 52-58; Kuban, 1994, ss. 152-155; Orman, 2010, ss. 483-485). Mimar Sinan'ın büyük programlı ilk büyük yapı topluluğunda özellikle cami ve türbe vurgulanmıştır¹². Merkezi planlı cami, cephe düzeni ve minareleriyle; türbe ise özellikle iç- dış bezemeleri (Fotoğraf 8-9) ve mezar üzerine yapılan taht düzenlemesiyle üniktir (Önkal, 1992, ss. 138-143). Türbeye daha sonra 1553 yılında ölen küçük kardeşi Cihangir de gömülmüştür¹³. Külliye'deki yapılardan bazıları onarılmış ve ziyarete açılmıştır.

Fotoğraf 8. İstanbul, Şehzade Mehmet Camii

¹² Mimar Sinan kendi ifadesiyle Şehzade Camii için çıraklık eserim ifadesini kullanır. Mimar Sinan'ı konu alan bazı yayınlar için bk. (Ahmed Refik Altınay, 1977, ss. 23-59, 105-152; Aptullah Kuran, 1986, ss. 16-19, 406-413; Aslanapa, 1988, ss. 8-194).

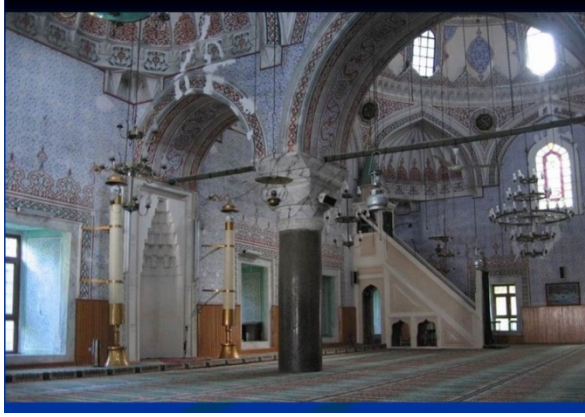
¹³ Mahidevran Hatun ile Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid haricindeki aile çevresi İstanbul'da dört ayrı hazirede gömülmüştür. İlki Yavuz Selim Külliyesi haziresidir. İkincisi Şehzade Külliyesi Haziresi, üçüncüsü Süleymaniye Haziresi sonuncusu ise Ayasofya Kilise / Caminin Haziresidir.

Fotoğraf 9. İstanbul, Şehzade Mehmet Türbesi

Sultan, seferleri dışında kalan zamanını İstanbul'da/payitahtta Topkapı Sarayı'ndaki Harem'de geçirmiştir. Bu dönemde nikâhlı eşi Hürrem Sultan ve başhasekisine bağlılığı- sevgisini göstererek onları yüceltmıştır (Uluçay, 1985, ss. 34-35; Baltacı, 1988, ss. 498-500; Sakaoğlu, 1999, ss. 571-572). Hürrem Sultan'ın vakıf kurarak inşa ettirdiği küçük ölçekli külliyesine iki yapı ilave ettiren Kanunî, hem Hürrem Sultan'ı hem de bölge halkını memnun etmiştir. Hürrem Sultan, bir zamanlar Avrat Pazarı olarak tanınan Tarihî Yarımada'nın Aksaray civarındaki alana 1538-1539 tarihlerinde, cami, medrese ve sıbyan mektebinden oluşan küçük bir yapı topluluğu inşa ettirmiştir (Kuran, 1986, ss. 36-45; Kuban, 1994, ss. 4-6; Doğan, 1997, ss. 369-372). Bir süre sonra yaklaşık 1550 yılında Kanunî, başhasekisinin külliyesine darüşşifa ve imaret yaptırarak külliyei zenginleştirmiştir¹⁴ (Kuran, 1986, ss. 40-41). Külliyein inşasıyla Haseki adını alan bölge (İşli, 1994, ss. 1-2) günümüzde de aynı adı taşımaktadır. Külliye de cami, medrese ve sıbyan mektebi mütevazî ölçekli yapılardır (Fotoğraf 10). Darüşşifa ile imaret ise plan ve işlev açısından dikkati çekmektedir. Külliyei oluşturan yapılar günümüzde genel bir onarımdan geçmektedir.

¹⁴ Haseki Darüşşifası ile Süleymaniye Darüşşifası eş zamanlıdır. Haseki'nin önemi ilk kadın (nisa) hastanesi olarak kabul edilmesidir. Kanunî'nin hem annesine hem eşine hem de kendi adını taşıyan külliyesine darüşşifa yaptırması bilinçli bir yaklaşım olup tesadüfle açıklanamaz.

Fotoğraf 10. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Camii, Harim

Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'dan doğan ve ağabeyi Mehmed gibi bir hastalık sonucu genç yaşta bir sefer sırasında Halep'de yaşamını yitiren en küçük şehzadesi özürlü Cihangir (Peçevi İbrahim Efendi, 1992, s. 217)'i de unutmamış onun adına 1559 tarihinde bir cami inşa ettirmiştir (Demircanlı, 1989, ss. 67-68; Altun, 1993, ss. 539-540; Arlı, 1994, ss. 431-433). Bu caminin yapımıyla Galata'nın üst tarafında bir tepede üzerinde yer alan ve Cihangir adıyla ünlenecek bölge şenlendirilmiştir (Arlı, 1994, ss. 430-431). Büyük ölçüde özgünlüğünü yitiren yapı 1889 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa edilmiştir (Demircanlı, 1989, s. 68). İyi durumdaki cami günümüzde ibadete ve ziyarete açıktır (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 11. İstanbul Cihangir Camii

Kanunî 1558 yılında eşi Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra oğulları/şehzadeleri Selim ile Bayezid'in taht mücadelelerine şahit olmuştur. Bu mücadelede oğlu Selim'i destekleyen Padişah 1562 tarihinde şehzade Bayezid'in İran'da katledilmesini buyurmuştur (Sakaoğlu, 1999, s. 302). Yaşanan olaylar sonucunda Kanunî, hayatta kalan tek şehzadesi Selim için tüm maddi ve manevi gücünü ortaya koymuştur. 1566 tarihinde babasının Zigetvar'da ölümünün ardından tarih sahnesine II. Selim/Sarı Selim (Kramers, 1934, ss. 217-219; Turan, 1967, ss. 434-441; Emecen, 2009, ss. 414-418) çıkmıştır. Yeni padişah Selim, şehzadelik yıllarında sancakbeyi iken görev yaptığı Konya merkezde ve Karapınar menziline kendi adını taşıyan külliyelerin yapımını başlatmıştır¹⁵ (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12. Konya Selimiye Camisi

Arşiv belgelerine göre Kanunî oğlu/son şehzadesini yalnız bırakmamış vakfettiği zengin arazi ve mallarla ekonomik açıdan ona destek olmuştur¹⁶. Sözü edilen bu külliyeler II. Selim'in padişahlığı sırasında tamamlanarak hizmete açılmıştır.

¹⁵ Konya Selimiye Külliyesi için bk. (Küçükdağ, 2009, ss. 516-517); Karapınar Sultan Selim Külliyesi hakkında bk. (Küçükdağ, 1997).

¹⁶ Sultan II. Selim'in Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, farklı tarihlerde ve farklı bölgelerde inşa ettirdiği eserlerle ilgili üç ayrı vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden 1569 tarihli olan Konya ve Karapınar'daki vakıfları ile ilgilidir.

Kanunî ailesinden kız kardeşi Hatice Sultan (Uluçay, 1985, s. 32) ile önceleri has odabaşı olan, sonradan hızlı bir yükselişle teamüllere aykırı şekilde çeşitli unvanlarla sadrazamlığa yükselttiği Parga'lı/Makbûl/Maktûl İbrahim Paşa adına bir saray yaptırmıştır (Gökbilgin, 1977, ss. 908-915; Emecen, 1999, ss. 637-638; Jenkins, 2011, ss. 1-113), Bir zamanlar At Meydanı'nın batı kenarında, hâkim bir noktada yer alan kâgir sarayın Sultan Süleyman tarafından kız kardeşi ile eniştesi adına 1524 yılındaki evlilik töreni için düğün hediyesi olarak sunduğu kabul edilir (Atasoy, 1972; Sakaoğlu, 1993, ss. 414-418; Artan, 1994, ss. 128-130; Turan, 2007; Artan, 2012, ss. 78, 124). Saray büyük ölçüde geçirdiği onarımlarla değişse de Osmanlı döneminin İstanbul'daki tek ve en büyük vezir sarayı olma ayrıcalığını taşımakta ve bugün Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 13. İstanbul, Sultan Ahmet Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı

Kanunî Sultan Süleyman hiç şüphesizki aile çevresi dışında çoğu kendi adını taşıyan çok sayıda tekil yapı ve yapı topluluğu/külliyenin banisidir. Başta başkent İstanbul olmak üzere Taşra'nın geniş coğrafyasında baniliğini üstlendiği sayısız eserle hem Osmanlı Devleti'nin erkini hem kendi gücünü göstermiş hem de bu bağlamda adını ölümsüzleştirmiştir¹⁷. Kanunî Mimar Sinan ile birlikte geliştirdiği projelerle payitahtın görünümünü değiştirmiş, daha yaşanır bir hâle dönüştürmüştür. Kentlerin kimliğini değiştiren mimari yapıtlarda Bani-Başmimar arasında yaşanan uyumlu çalışma etkili olmuştur.

¹⁷ Kanunî Sultan Süleyman'ı bir bani olarak ele alarak inşa ettirdiği her yapıyı kataloglamak ve bu bağlamda sonuca ulaşmak ancak kapsamlı bir proje çalışmasını gerektirir. Bu bağlamda vakfiyesi ışığında Kanunî'yi İstanbul Süleymaniye Külliyesi kapsamında irdelemek bile bize sayısız yararlar sunacaktır (Kürkçüoğlu, 1962; Yılmaz, 2008, ss. 36-75; Mülayim, 2010, ss. 114-119). Daha dar bir alan çalışması için bk. Kuran, 1986, s. 264. Bu çalışmada Kanunî'nin baniliğini üstlendiği ve Mimar Sinan ile ilgili tezkerelerde adı geçen yapılar sıralanmaktadır.

Sonuç

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Hanedanlığı'nda, kendi adına imge yaratan hükümdar sıfatıyla siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere imzasını atmıştır. Sultan'ın, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasındaki farklı yerleşimlere ve kalelere külliye ya da yapılar inşa ettirmesi hem kendisi hem de temsil ettiği devleti açısından bir çeşit mesaj niteliğindedir. Oysa Kanunî'nin ailesi adına imâr faaliyetlerinde bulunmasını, kendi dünyasını da kucaklayan duygusallığı ve ileri görüşlülüğü ile açıklayabiliriz.

Padişah'ın, 16. yüzyılın yaklaşık yarısına damgasını vuran siyasi yaşamı savaşlar ve seferlerle geçse de aile fertlerine de zaman ayırdığını onlar adına inşa ettirdiği eserlerden öğrenmekteyiz. Halef ve selefleri arasında özellikle anneleri adına eser yaptıran bazı padişahlar olmakla birlikte, her biri ayrı bir düşünce ürünü farklı tasarımlı külliye ya da yapılar inşa ettirmek ancak Sultan Süleyman'a nasip olmuştur.

Kanunî'nin, aile bireyleri için inşa ettirdiği eserleri sanat tarihi açısından irdeleyecek olursak bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Her şeyden önce Sultan'ın, bizzat yaptırdığı ya da malî açıdan desteklediği yapı sayısı kırk civarındadır. Bu eserler işlevsellik açısından çeşitlilik yansıtır. Camiden türbe ve sibyan mektebine; medrese, darüşşifa ve hamama; saray, tabhane, han ve imarete kadar dinî ve sivil mimarinin çeşitliliği gözlemlenir. İnşa ettirdiği üç külliye içerisinde en kapsamlısı şüphesiz Şehzade Mehmet için yaptırdığı Şehzadebaşı külliyesidir. Uzun ömründen dolayı kimi aile bireylerinin ölümlerini gören Kanunî, İstanbul'un üç ayrı bölgesine onlar adına beş ayrı türbe yaptırmıştır. Bu türbeler mimari ve bezemeleri ile dönemin seçkin eserleri kabul edilir.

Acem Ali ve Mimar Sinan gibi 16. yüzyılın ünlü başmimarlarına eser siparişi veren Sultan Süleyman, özellikle Mimar Sinan'a yüklediği ağır görev sorumluluğu ile Sinan'ın zaman içinde üslupsal gelişimine de katkı sağlamıştır. Kanunî'nin, hasekisi Hürrem Sultan'ın külliyesine ek olarak inşa ettirdiği darüşşifa ve imaret ise hem tasarımlarıyla hem de her iki yapının birbirini tamamlayan işlevsellikleriyle oldukça dikkat çekicidir.

Son söz olarak Kanunî Sultan Süleyman, yoğunlukla payitaht merkezi İstanbul olmak üzere Taşra'da, Manisa, Konya ve Karapınar'da babası, annesi, şehzadeleri, hasekisi ve kız kardeşi gibi aile bireyleri adına inşa ettirdiği eserlerin her biri sanat tarihi yayınlarına girmiş ve tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Kaynakça

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Altınay, A.R. (1997). *Türk Mimarları*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Altun, A. (1993). Cihangir Camii. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 539-40).
- Anonim. (1994) Şehzadebaşı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 155-56). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Anonim. (1994). Yavuz Selim. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 447-48). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Arlı, H. (1994). Cihangir Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 431-33). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Artan, T. (1994). İbrahim Paşa Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 128-30). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Artan, T. (2012). Alay Köşkü Yakınlarında Bâbiâli'nin Oluşumu ve Süleymaniye'de Bir Sadrazam Sarayı. *Bir Alleme-i Cihan Stefanos Yerasimos (1942-2005)* içinde (C. 1, ss.73-140). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aslanapa, O. (1998). *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Atasoy, N. (1972). *İbrahim Paşa Sarayı*. İstanbul.
- Atıl, E. (1987). *The Ages of Sultan Süleyman the Magnificent*. New York.
- Baha, T. (2010). Süleymaniye Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 119-21).
- Baltacı, C. (1988). Hürrem Sultan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 498-500).
- Bayat, A.H. (1997). Hafsa Sultan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 15, ss. 122-23).
- Clot, A. (1983). *Soliman le Magnifique*. Paris.
- Demircanlı, Y.Y. (1989). *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Demirsar, B. (1994). Haseki Hafsa Sultan Türbesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 3-4).
- Doğan, S. (1997). Haseki Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 16, ss. 369-72).
- Emecen, F. (1999). İbrahim Paşa Makbul. Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi içinde (C. 1, ss. 637-38).
- Emecen, F. (2009). Selim I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 407-14).
- Emecen, F. (2009). Selim II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 414-18).

- Emecen, F. (2010). Süleyman I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 62-74).
- Eroğlu, H. (2010). Şehzade. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 480-83).
- Eyice, S. (1989). Mimar Sinan'ın Osmanlı Dönemi Türk Mimarisinin Gelişmesindeki Yeri. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4, 75-80.
- Gökbilgin, M.T. (1977). İbrahim Paşa. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 908-15).
- Gökbilgin, M.T. (1979). Süleyman I. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 99-155).
- İşli, N. (1994). Haseki. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 1-2).
- Jenkins, H.D. (2011). *Kanuni'nin Veziriazamı Pargalı İbrahim Paşa* (N. Epçeli. Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kaçar, M. (2005). Mihrimah Sultan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 30, ss. 39-40).
- Karakaya, E. (2003). Manisa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 27, ss. 577-88).
- Kramers, J.H. (1934). Selim II. *Encyclopedia of Islam* içinde (C. 4, ss. 217-19).
- Kramers, J.H. (1934). Sulaiman I. *Encyclopedia of Islam* içinde (C. 4, ss. 522-27).
- Kuban, D. (1994). *İstanbul Bir Kent Tarihi (Zeynep Rona., Çev.)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kuban, D. (1994). Haseki Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 4-6).
- Kuban, D. (1994). Şehzade Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 152-55).
- Kuban, D. (1994). Sultan Selim Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 62-63).
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (1997). *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya: Karapınar Belediyesi Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (2009). Sultan Selim Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 37, ss. 516-17).
- Kürkçüoğlu, K.E. (1962) *Süleymaniye Vakfiyesi*. Ankara.
- Mazlum, D. (1994). Üsküdar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 343-46).
- Mülayim, S. (2010). Süleymaniye Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 114-19).
- Orman, İ. (2005). Mihrimah Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 30, ss. 40-42).

- Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 483-85).
- Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1992). *Peçevi Tarihi* (B. S. Bayka, Çev.). Mersin: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1993). Atmeydanı. *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 14-18).
- Sakaoğlu, N. (1999). Bayezid. *Yapıları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 302).
- Sakaoğlu, N. (1999). Hürrem Sultan. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 571-72).
- Sakaoğlu, N. (1999). Cihangir. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 353).
- Sakaoğlu, N. (1999). Hafsa Sultan. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 506-507).
- Sakaoğlu, N. (1999). Mehmed. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 99-100).
- Sakaoğlu, N. (1999). Mihrimah Sultan. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 213-14).
- Sakaoğlu, N. (1999). Selim I (Yavuz). *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 509-13).
- Sakaoğlu, N. (1999). Süleyman I (Kanunî). *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 551-56).
- Sakaoğlu, N. (1999). Mustafa (Kanunî). *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 280-81).
- Turan, Ş. (1967). Selim II. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 10, ss. 434-41). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Ş. (2006). Mustafa Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 290-92).
- Turan, E. (2007). The Sultan's Favorite: İbrahim Paşa and the Making of Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman (1516-26). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Chicago: University of Chicago.
- Uluçay, Ç. (1970). "Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar." *Kanunî Armağanı*. (s. 233-37). Ankara.
- Uluçay, Ç. (1985). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üstdiken, B. (1994). Cihangir. *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 430-31).
- Yasin, Y. (2008). *Kanunî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Yavaş, D. (1997). Hafsa Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 15, ss. 123-24).
- Yediyıldız, B. (1989). Sinan'ın Yaptığı Eserlerin Sosyal ve Kültürel Açıdan Tahlili. *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu 5-8 Aralık 1988 – Ankara: Tebliğler* içinde (ss. 103-30). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2008). *Kanunî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yüksel, İ.A. (2009). Sultan Selim Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 37, ss. 513-16).

